POLYTROPIC AFFECTION IN FRANZ KAFKA'S LOVE LETTERS

Ioana Bud

PhD Student, Technical University of Cluj-Napoca, Northern University Center, Baia Mare

Abstract:The Kafkaesque love letters are representative for the universal literature because under their momentum Franz Kafka wrote his great literary works. Both the epistolary exchange with his fiancee, Felice Bauer, and the one with the translator Milena Jesenka, serve for the writer's ontical saltation, being a driving force towards the creative act.
The action of corresponding with the both women he loved represents, in the Czech writer's case, a disqualification of the epistolary art, meaning that, for the lover, the love letters do not serve as a mean to express his feelings, but as a support for hypnotizing the woman with whom he exchanges the letters.
Franz Kafka protects himself in the secured zone of the letters, and for this writer we are not talking about a real love correspondence but an epistolary vampirism with sources in his father's authoritarian attitude, in neurosis and in the Oedipian complex.

Keywords: epistolary speech, letters/correspondence, love triangle, Oedipal love, creation.

Referindu-ne la corespondența de dragoste a scriitorului Franz Kafka, vom trata două aspecte majore ale schimbului epistolar kafkian: pe de o parte, scrisorile de dragoste adresate logodnicei sale, Felice Bauer, epistole pline de efuziuni sentimentale și, pe de altă parte, corespondența cu traducătoarea sa, Milena Jesenka, schimb epistolar ce plasează relația celor doi sub semnul iubirii interzise, adulterine, căci Milena era căsătorită, iar Kafka logodit a doua oară cu aceeași persoană: Felice Bauer, o funcționară născută într-un oraș din Silezia și rudă cu prietenul lui Kafka, Max Brod. De altfel, corespondența cu Milena va contribui la ruperea definitivă a logodnei, dar și a relației dintre Kafka și Felice, lucru mărturisit chiar de scriitor: a fost logodit de două ori (de trei ori, căci de ori ori a fost logodit cu aceeași fată), și recunoaște că în toate situațiile el a fost cel vinovat.[1] Apoi, din aceste logodne, a rămas cu o boală sufletească: „ Sînt atît de bolnav de la cei patru, cinci ani de la prima dintre cele două logodne ale mele...dumneata ești atît de tînără, poate n-ai nici 25 de ani, poate abia 23. Eu am 37, aproape 38, sînt mai bătrîn cu aproape o mică vîrstă de om..."[2]. Concluzia la care ajunge este următoarea: „...nu voi mai putea fi vreodată bucuros pe termen lung, nici liniștit, nici hotărît, nici în stare să mă căsătoresc...deși am iubit-o uneori cu deznădejde, deși n-am cunoscut ceva mai demn de dorit decît căsătoria în sine. Timp de aproape cinci ani am îngrămădit lovitură după lovitură asupra ei (sau, dacă vrei, asupra mea) și, din fericire, ea a fost invincibilă, un aliaj prusaco-iudaic dur și

[1]Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 6, *Scrisori către Milena*, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers, 2000, p. 11.
[2] *Op. cit*., Scrisoare datată „[Merano, 31 mai 1920]", p.27..

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2017, e-ISBN: 978-606-8624-01-3

puternic, învingător. Eu n-am fost așa de puternic, oricum ea a avut doar de suferit, în timp ce eu am lovit *și* am și suferit."[3]

Cele două corpusuri epistolare se desosebesc atât prin dimesniuni (scrisori lungi către Felice, spre deosebire de mesajul condensat al corespondențelor către Milena), prin frecvența cu care ele sunt scrise (logodnicei sale îi scrie, în medie, câte două scrisori pe zi), dar mai ales prin conținut: epistolele către Felice Bauer sunt pline de iubire, de formule de alint ce trădează, la o primă lectură, superficială, o dragoste sinceră și un gen de curtare semnatică[4], aliiniindu-l pe epistolier unei întregi tradiții a seducției literare. Scrisorile de dragoste către Milena Jesnka, care nu sunt atât de pasionale, ci mult mai distante din punct de vedere afectiv, încărcate de reproșuri și ironii: „...relația mea cu tine o cunoști (*îmi aparții*, chiar dacă nu te-aș mai vedea niciodată)...eu însă nu cunosc relația ta cu mine, ea aparține întru totul angoasei. Și nici tu nu mă cunoști, Milena, o repet...Dacă vei spune „Da" scrisorilor mele de răspuns, atunci nu va trebui să mai trăiești la Viena, e cu neputință."[5]Natura relației epistolare Kafka-Milena este dictată și de existența unui soț, discursul intimist dintre cei noi fiind nevoit să se supună cenzurii morale.

1. Corespondența cu Felice, o iubire hipnotică născută într-o seară de august[6]

„...tu însăți reprezinți claritatea între noi doi și mi se pare că tot ce stăpânesc drept claritate am învățat în acea seară de august din ochii tăi."[7]

Deși mult mai cunoscută publicului este corespondența dintre Kafka și Milena Jesenka, corespondența de dragoste, sub impulsul căreia Kafka și-a scris marile opere ce vor rămâne să dăinuie peste timp, este cea cu Felice Bauer, pe care Kafka o cunoaște în 13 august 1912, cu ocazia unei vizite la Praga, la părinții prietenului său, Max Brod, unde se afla și Felice. Sub impulsul acestei prime întâlniri, după o lună, Kafka îi va trimite prima scrisoare: „Mult stimată domnișoară, /Pentru cazul foarte posibil că nu v-ați mai putea aminti nici în cea mai mică măsură de mine, mă mai prezint încă o dată: mă numesc Franz Kafka și sunt acel individ care v-a salutat pentru întâia oară în seara pe care ați petrecut-o acasă la domnul director Brod la Praga..."[8] Se semnează astfel: „Din inimă, al dumneavoastră devotat/ Dr. Franz Kafka"[9]. Kafka o va întâlni cu adevărat pe iubita sa doar în spațiul privat al scrisorilor, în această intimitate în care cursul obișnuit al timpului și al lucrurilor este suspendat. Prima consemnare directă referitoare la cea

[3]*Op. cit.*, Scrisoare datată „[Merano, 31 mai 1920]", p.27.
[4]„...preascumpă domnișoară" (scrisoarea din 8.XI.12, p. 39), „Felice a mea" (scrisoarea din 30. XI.12, p. 89), „fetița mea..." (scrisoarea din noaptea de 11 spre 12.XII.12, p. 117).
[5] Scrisoare datată „[Merano, 12 iunie 120] Încă o dată sîmbătă", Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 6, *Scrisori către Milena*, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers, 2000,p. 50.
[6] Despre această seară de august, în care cei doi s-au cunscut, Kafka face deseori referire în numeroase scrisori. De exemplu, va descrie amănunțit aceast moment în scrisoarea din „27. X.12" (P. 15-21). Alteori consemnează: „Dar cum altfel decât prin încăpățânare poate un încăpățânat să se convingă că e în posesia unei fericiri incredibile, apărută deodată în față, de-a dreptul din cer, într-o seară de august?" (vol. 5, scrisoare datată „De la 5 spre 6.I.13", p. 162.
[7] Scrisoare datată „De la 29 la 30.XII.12", din Franz Kafka, *Opere complete*, Vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei*, București, Editura Univers, 1999, traducere și note de Mircea Ivănescu, p. 152.
[8] Scrisoare datată „Praga, 20 septembrie 1912", din Franz Kafka, *Opere complete*, Vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei*, București, Editura Univers, 1999, traducere și note de Mircea Ivănescu, p. 5.
[9]*Op. cit.*, p. 6.

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2017, e-ISBN: 978-606-8624-01-3

care îi va deveni logodnică este făcută de către Kafka în *Jurnalul* său în data de 13 august 1912 (în aceeași zi în care o cunoscuse). Descrierea Feliciei Bauer creionează portretul unei femei deloc atrăgătoare, sintetizând trăsăturile unei ființe obișnuite, chiar prost îmbrăcate: „...la început mi s-a părut un fel de servitoare...Fața osoasă, goală, purtându-și goliciunea cu sinceritate. Gîtul liber. Bluza îmbrăcată parcă la întîmplare. Părea foarte casnică...nasul aproape spart, părul blond, cam țeapăn, lipsit de farmec, bărbia puternică..."[10]Și atunci, întrebarea: ce-l va determina pe Kafka să inițieze o corespondență cu o asemenea persoană, ne apare ca absolut necesară. Vincent Kaufmann este de părere că această indiferență trebuia să existe pentru ca efracțiunea epistolarului în cotidian să se producă: „...să apară în forța sa pură..."[11]. Pe de altă parte, Kafka are nevoie de această relație epistolară pentru a-și putea scrie operele. Scrisorile primează sentimentului clasic de iubire și reprezintă o forță motrice pentru actul creator. Nu întâmplător, Kafka scrie *Verdictul* chiar în momentul începerii relației sale cu Felice, în doar șase ore: „Verdictul a fost scris într-un moment când te cunoșteam, e drept, iar lumea își sporise valoarea prin existența ta."[12] Corespondența de dragoste nu mai îndeplinește clasica funcție de exprimare a sentimentelor de iubire către persoana de care ești îndrăgostit, ci servește scriitorului către saltul ontic. Nu aceeași semnificație o va avea și pentru Felice.Tocmai acest declic va duce la ruperea legăturii epistolare dintre cei doi.

Un alt lucru bizar al primei scrisori este cel referitor la călătoria pe care Felice ar urma să o facă în Palestina ,împreună cu Kafka și cu Max Brod, o călătorie ce nu va avea niciodată loc. Așadar, pretextul pentru a începe un schimb epistolar există: să-și scrie, pentru a organiza această călătorie: „...atunci ar fi nu numai bine, ci neapărat necesar să căutăm încă de pe acum să ajungem la o înțelegere."[13] Călătoria în Palestina va fi înlocuită cu o călătorie epistolară, iar scrisul primează realității cotidiene.

O primă metamorfozare a dorinței o reprezintă imaginea (ținutul îndepărtat al Palestinei), fotografia: nu întâmplător, la prima întâlnire a lui Kafka cu Felice, el îi prezintă acesteia cărți poștale de la Weimar și fotografii. Weimar nu este ales întâmplător: cu o lună înainte de a o întâlni pe Felice, Kafka are un schimb epistolar cu tânăra Margarethe Kirchner, fiica portarului casei lui Goethe de la Weimar. Este ca un fel de hipnotizare a femeii cu care întrevede începerea unei noi relații epistolare. De altfel, pe întreg parcursul corespondenței, Kafka și Felice vor face schimb de fotografii, sau tăieturi ce cuprind recenzii ori diverse articole din ziare (de exemplu, Kafka îi trimite iubitei lui recenzia operei *Sentimente înalte*, de Stoessl). De asemenea, în timpul unei plimbări de seară prin Praga, Kafka scoate dintre pietrele pavajului, cu vârful pantofului, un bănuț pe care îl trimite iubitei lui, căci, conform tradiției, el considera că acesta îi va aduce noroc.[14] Se mai adaugă cărțile iudaice sau cele ce aparțin literaturii pentru copii, de exemplu, *Baronul de zahăr,* de Schaffstein sau *Mica Dorrit*, a lui Dickens, toate reprezentând un întreg arsenal specific modului în care se făcea curte în acea perioadă, acea *ars amandi*. Toate aceste schimburi întreține fluxul epistolar, iar discursul îndrăgostit are nevoie de ele, deoarece el nu este altceva decât „un înveliș neted care se lipește de Imagine, un manșon foarte cald în jurul ființei

[10]Franz Kafka, *Opere complete*, vol.3, Jurnal 1910-1923, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Ed. Univers, 1994, p. 183.
[11] Vincent Kaufmann, *L'équivoque épistolaire*, Paris, Les éditions de minuit, 1990, p. 14.
[12]Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei*, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers, 1999, Scrisoare datată [2 iunie 1913]", p. 299
[13] Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei*, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers, 1999, Scrisoare datată „Praga, 20 septembrie 1912", p.6.
[14] Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei*, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers, 1999, Scrisoare datată „De la 9 la 10. I. 12 [1913]", p. 171.

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2017, e-ISBN: 978-606-8624-01-3

iubite."[15]. Tocmai de aceea, Kafka menționează adesea că are obiceiul să poarte cu el scrisorile primite de la Felice, din ele emanând constant o putere pozitivă miraculoasă[16]. Proiecția iubitei în scrisoare anihilează absența, devine o metaforă a obscurității existențiale. Kafka o supune pe Felice prin imagine, prin scris, o hipnotizează și o controlează[17].

2. Franz Kafka-Scrisori către Milena

Corespondeța dintre Kafka și Milena Jesenka înscrie traseul epistolar în acel triunghi amoros al iubirii-pasiune despre care vorbea Denis de Rougement[18], în sensul că iubirea adevărată se împlinește doar în afara căsătoriei, fiind mereu pândită de amenințările unui soț gelos. Poate de aceea scrisorile către Milena sunt mult mai curtenitoare, față de cele către Felice Bauer. Prima scrisoare a lui Franz Kafka către Milena Jesenka este datată „[aprilie 1920], Merano-Untermais, Pensiunea Ottoburg "[19] .Ceea ce-i apropie pe cei doi este mai întâi o identitate lingvistică: gândesc și scriu prin prisma aceleiași limbi: limba cehă: „...aș fi vrut să citesc din partea dumneavoastră cîteva rînduri în cehă, pentru că în fond țineți de limba aceasta, pentru că numai acolo este Milena întreagă, iar aici este totuși doar cea din Viena sau care se pregătește pentru Viena. Deci, în cehă, vă rog."[20] Este un prim indiciu ce ne îndepărtează de ipoteza cu care am pornit la început: iubirea dintre Kafka și Milena nu se conjugă cu una dintre cele mai importante ipostaze ale iubirii din literatură-iubirea –pasiune, căci, conform lui Kafka, nu te iubesc pentru ceea ce ești, ci te iubesc pentru limba pe care o înțelegi. „Scumă doamnă Milena...eu nu am trăit niciodată printre germani, germana este limba mea maternă și de aceea îmi pare naturală, însă ceha e mult mai aproape de inimă..."[21].

Înaintăm astfel înspre o iubire politropică dintre cei doi, în care voluptatea amoroasă se asociează cu durerea și imposibilitatea de a fi împreună. Este vorba de acea spaimă clinică, „primitive agony" despre care vorbește Roland Barthes[22], reminiscență a căderii adamice. „Cele mai frumoase dintre scrisorile tale (și e mult spus, pentru că ele sînt în întregime, aproape rînd cu rînd, cel mai frumos lucru care mi s-a întîmplat în viață) sînt cel în care dai dreptate „spaimei" mele și în același timp cauți să-mi explici că nu trebuie s-o mai simt."[23] Tot în această scrisoare, Kafka se numește pe el „avocatul neplătit al spaimei". Factorii perturbatori ai relației dintre cei doi sunt, pe de o parte soțul Milenei[24], iar pe de altă parte, logodna cu Felice, iar atunci când

[15]Roland Barthes, *Fragmente dintr-un discurs îndrăgostit*, Traducere din franceză de Sorina Dănilă, Chișinău, Ed. Cartier, 2012, p. 37.

[16] Cf. scrisorii din 21.XI.1912, Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei*, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers. p. 64.

[17] Ortega Y Gasset, vorbind despre iubirea vizionară, îndrăgostire, extaz și hipnotism, remarca următorul aspect: „...femeia e un subiect hipnotic mai bun decât bărbatul-*ceteris paribus*-...Pentru a o hipnotiza sau a o face să se îndrăgostească e suficient să-i captăm acea rază unică de atenție.", *Studii despre iubire*, Traducere din spaniolă de Sorin Mărculescu, Ediția a III-a, revăzută, București, Editura Humanitas, 2006, p.59.

[18] Denis de Rougement, *Iubirea și Occidentul*,

[19]Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 6, *Scrisori către Milena*, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers, 2000, p. 5.

[20] Scrisoare datată „[Merano, sfîrșitul lui aprilie 1920]", p. 10

[21] Scrisoare datată „[Merano, mai 1920]", p. 17.

[22]Roland Barthes, *Fragmente dintr-un discurs îndrăgostit*, Traducere din franceză de Sorina Dănilă, Chișinău, Editura Cartier, 2012, p. 39.

[23] Scrisoare datată „[Praga, 9 august 1920] (Sîmbătă) Luni după-amiază (după cum se vede, mă gîndesc numai la ziua de sîmbătă)", p. 166. Kafka face această glumă căci urmau să se întâlnească sâmbăta următoare la Gmünd..

[24] „Pe soțul dumneavoastră l-am apreciat poate altfel. Mi s-a părut atunci, în cercul de cafenea, omul cel mai sigur, cel mai plin de înțelegere, cel mai calm, aproape exagerat de patern, oricum, nu și ușor de pătruns, dar nu în așa fel încît cele de mai sus să-și fi pierdut valabilitatea ca aprecieri...L-am respectat întotdeauna!", cf. Scrisoare datată „[Merano, 29 mai 1920]", p. 21.

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2017, e-ISBN: 978-606-8624-01-3

primește o telegramă de la logodnica lui, în care aceasta îi cere să se întâlnească la Karlsband, el refuză întâlnirea, iar Milenei, după ce îi povestește cu lux de amănunte această situație, îi spune: „ Iată cum mă joc cu o ființă vie!...căci nu mai sînt acum nimic altceva decît un singur cuvînt."[25] Deducem de aici că ceea ce este important pentru Kafka se reduce la discurs, la iubirea cu funcție socializantă și creatoare, ce se îndreaptă înspre o sferă a psihoticului ca situație-limită și descoperim un epistolier în ipostaza lui *homo ludens.*

Ce doi își descoperă diferențe și din punct de vedere religios: **„**...iată ce spun cei 38 de ani iudaici ai mei în fața celor 24 creștini ai dumitale."[26] Kafka va face de multe ori trimiteri la religia lui iudaică, în ciuda faptului că el cunoștea aversiunea pe care tatăl Milenei o avea față de evrei. Alteori, întrebarea „ ești evreu?" apare transcrisă în cehă: „ Jste žid?"[27] De asemea, în scrisoarea din 3 iunie 1920, Kafka afirmă: „...ce drum lung de 38 de ani se află în spatele meu (iar pentru că sînt evreu, unul cu mult mai lung)..."[28]. Trbuie să luăm în considerare latura iudaică a lui Kafka, fără de care interpretarea corespondenței lui de dragoste s-ar face trunchiat. Din corespondența cu Milena reiese un lucru cert: problematica sexuală este în strânsă corespondență cu specificul iudaic, dar și cu hasidismul sau kabbala, religii cu care Kafka era într-o relație destul de apropiată.

Un alt aspect ce-l îndepărtează pe Kafka de prototipul îndrăgostitului romantic este acela referitor la faptul că el nu-și descrie iubita prin prisma înfățișării sale, ci prin numele pe care îl poartă[29] și prin imposibilitatea de a o încadra într-un tipar caracterial, psihologic sau nevrotic[30], sfârșind mai apoi într-o iubire oedipiană[31] ce duce, inevitabil, la donjuanism. Victima nu mai prezintă nicio importanță, fie ea Hedwig Weiler (o fată de prăvălie cu care are prima experiență sexuală la vârsta de douăzeci de ani), Felice Bauer, Julie Wohryzek (fiica unui evreu, pe care o cunoșate la un pension și cu care se logodește imediat, fără a se căsători însă cu ea), Milena Jesenská sau Dora Diamant (cea care l-a îngrijit până în ultimul moment, iar în semn de omagiu după moartea lui se autointitula „Doamna Kafka"). Acest lucru îl va determina pe Romul Munteanu să afirme: „Kafka, veșnicul logodnic, niciodată capabil să întemeieze o familie, constituie un subiect de autentică tragedie"[32].

Și totuși, în ciuda faptului că s-au văzut doar de patru ori, între Kafka și Milena a fost ceva, un lucru inexplicabil, căci: „Pentru prima dată în viața mea există acum *asemenea* momente în care *nu sînt singur*. Și nu numai datorită apropierii tale trupești, ci ție însăți, cea liniștitor-neliniștitoare"[33]. Declară în nenumărate rânduri că se simte atras de puterea ei covârșitoare, de o anume forță magnetică, ajunge să-și dorească ca ființa lui să se reducă la starea

[25] Scrisoare datată „[Merano, 31 mai 1920] Luni ", p.30.
[26] Scrisoare datată „[Merano, 2 iunie 1920] Miercuri", p.32.
[27] Cf. Post-scriptu-mului scrisorii din 30 mai, 1920, p. 26.
[28] Scrisoare datată „[Merano, 3 iunie 1920] Joi", p.36.
[29] „Milena (ce nume bogat și geru, atît de dens, încît abia îl poți ridica, iar la început nu mi-a plăcut foarte mult, mi se părea grecesc sau roman, rătăcit prin Boemia, violentat de cehi și înșelat în accentuare; și totuși este minunat-în culoare și statură este o femeie, pe care o scoți din lume, purtînd-o pe brațe, o scoți din flăcări, nici nu mai știu...", cf. Scrisoare datată „[Merano, 13 iunie 1920] Duminică", p. 51-52.
[30] „Milena...tu nu ești pentru mine o femeie, ești o fată, cum n-am mai văzut altă ființă mai feciorelnică, nici n-aș îndrăzni să întind măcar mîna spre tine, fetițo, mîna murdară, tremurătoare, cu degetele ca niște gheare, nesigură de ea, nesigură de orice, fierbinte-rece", cf. Scrisoare datată „[Merano, 12 iunie 1920] Încă o dată sîmbătă", p. 51.
[31] „...puterea ta dătătoare de viață, mamă Milena...", cf. Scrisoare datată „[Praga, 12 iulie 1920] Luni, scrisoare numerotată 15", p. 89.
[32] Romul Munteanu, *Introducere în literatura europeană*, București, Editura Alfa, 1996, p. 66.
[33] Scrisoare datată „[Praga, 8 august 1920] Duminică", este aceeași scrisoare, însă partea a doua, scrisă Luni, p. 163.

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2017, e-ISBN: 978-606-8624-01-3

obiectulă[34], apoi își pierde până și numele: de exemplu, în scrisoarea din 15 iunie 1920, Kafka se semnează: „ Al tău”, iar următorul rând, între paranteze, este scris: „ (acum îmi pierd pînă și numele, se făcea mereu tot mai scurt și acum sună: Al tău)”[35]. Însă, reproșurile sunt mereu prezente[36], iar gândul la un viitor împreună este total exclus: „De ce îmi scrii, Milena, despre viitorul nostru, care nu va exista niciodată, sau tocmai de aceea îmi scrii? ...Puține lucruri sînt sigure, dar unul dintre ele este acela că nu vom trăi niciodată împreună, în aceeași casă, trup lîngă trup, la aceeași masă, niciodată, nici măcar în același oraș.”[37].Ca și în cazul corespondenței cu Felice, Kafka are nevoie de Milena pentru a putea trăi, pentru a avea un destinatar căruia să i se adreseze, pentru a se proteja pe sine în spațiul securizant al scrisorii. Tocmai de aceea, la Kafka nu putem vorbi de o adevărată corespondență de dragoste, în sensul clasic al acesteia, ci de un vampirism epistolar.

Pauza destul de lungă între scrisori va determina schimbarea de perspectivă asupra discursului epistolar și a rolului acestuia: în scrisoarea din 2 iuni 1920, Kafka vorbește despre sine și i se adresează lui însuși, deși scrisoarea este destinată Milenei: „ Bun, și acum te strigă Milena cu o voce care îți pătrunde în minte și în inimă cu aceeași putere. Firește, Milena nu te cunoaște, cîteva povestiri și scrisori au orbit-o. Ea este asemenea mării, puternică precum marea cu masele ei de ape...pleacă într-adevăr la Viena! Milena nu se gîndește decît la clipa cînd se va deschide ușa.”[38] Narațiunea heterodiegetică ne prezintă aici un narator neutru, detașat și impersonal, în care punctul de vedere auctorial și focalizarea zero ne transpun în fața unei scene pe care se joacă marea miză dintre cei doi îndrăgostiți: ca într-o scenă a absurdului, ea îl strigă, îl cheamă, pentru ca apoi...să plece la Viena.

Eul epistolar mărturisește mai importantă experiența scrierii și comunicării prin scrisori decât așa-zisa relație de iubire dintre cei doi: „Și în toată vremea asta nici nu te iubesc pe tine, ci mai mult, existența mea dăruită mie prin tine.”[39] Mărturisire discursivă a iubirii narcisiace, scrisul are influență asupra stării de sănătate a epistolierului *(l-am mai întâlnit și la Eminescu-Veronica)* și îndeplinește funcția de *pharmakon:* „...dacă nu-ți scriu, sînt doar obosit, trist, greoi; dacă îți scriu, mă sfîșie neliniștea și spaima.”[40] De altfel, spaima este omniprezentă pe tot parcursul corespondenței lui Kafka, atât cu Milena, dar și cu Felice Bauer. Este o spaimă existențială, nevrotică ce se împletește cu o propensiune specială pentru genul epistolar. Scriind scrisori, inevitabil Kafka, și toți poeții și scriitorii, se trădează involuntar, se transcriu pe ei înșiși, scrisoarea ca text fiind animată de intenții estetice mai mult sau mai puțin mărturisite, iar modelele ficționale transpar cu ușurință în exploatarea momentului trăit. Viața lui, ca o farsă

[34] „De ce nu sînt și eu bunăoară dulapul fericit din camera ta, care te privește acum din plin, cînd stai în fotoliu sau la masa de scris sau cînd te întinzi în pat sau dormi...De ce nu sînt? Pentru că m-aș frînge de tristețe, dacă te-aș fi văzut în amărăciunea din ultimele zile...”, cf. Scrisoare datată „[Praga, 15 iulie 1920] Joi, mai tîrziu”, p. 99-100.
[35] Scrisoare datată „[Merano, 15 iunie 1920] Marți”, p. 58.
[36] „Frică trebuie să ne fie în clipa de față, cred eu, numai de un singur lucru, de dragostea ta pentru soțul tău”, cf. Scrisoare datată „[Praga, 9 iulie 1920] Vineri”, p. 86. Îi reproșează Milenei faptul că nu îl poate părăsi pe soțul său-Dacă ar spune că nu îl poate părăsi pentru că îl iubește, atunci Kafla crede că ar înțelege-o, însă, : „ Cînd spui că *tu* îl poți de fapt părăsi, dar că el are nevoie de tine lăuntric și nu poate trăi fără tine, că de aceea nu-l poți părăsi,și atunci te cred și-ți dau dreptate. Cînd spui însă că și exterior n-o poate scoate la capăt cu viața fără tine și că de aceea (făcînd din asta un motiv principal) nu-l poți părăsi, atunci s-a spus fie pentru a ascunde motivele enumerate mai sus, fie, atunci, este doar una din acele glume ale minții”, cf. Scrisoare datată „[Praga8 august 1920] Duminică”, p. 161.
[37] Scrisoare datată „[Praga, septembrie 1920] ”, p. 224.
[38] Scrisoare datată „[Merano, iunie 1920] Miercuri”, p.33.
[39] Scrisoare datată „[Praga, 13 iulie 1920] Marți, ceva mai târziu”, p. 91.
[40] Scrisoare datată „[Praga, 14 septembrie 1920] Marți” , p. 213.

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2017, e-ISBN: 978-606-8624-01-3

tragică, este marcată încă din copilărie de spaima și teama față de tatăl sever, agresiv și rece[41], care-l va timora și-l va culpabiliza pentru înclinațiile sale literare. Toate aceste stări le regăsim în scrisorile de dragoste, care ne prezintă un Kafka speriat de instituția căsătoriei, rămânând veșnic la statutul de logodnic, înspăimântat de responsabilitatea întemeierii unei familii: „Altminteri, prin corespondența cu privire la subiectul acesta se ajunge mereu la concluzia că ești legată printr-o căsătorie de-a dreptul sacramentală și de nedesfăcut de soțul tău, iar eu, printr-o căsătorie absolut la fel cu-nu știu cine...și nu mai vrem să vorbim despre viitor, ci doar despre prezent."[42] În *Cuvântul înainte* al lucrării *Scrisoare tatălui*, Andrei Zanca[43] este de părere că acest continuu sentiment de spaimă și culpabilitate de care este Kafka stăpânit își are originea în atitudinea autoritară a tatălui său, în timp ce structuraliștii Deleuze și Guattari vorbesc despre o nevroză cu surse în complexul oedipian. Ceea ce este, însă surprinzător, este faptul că această spaimă ce duce până la nebunie și paroxism, uneori, este și baza activității creatoare kafkiene.

Prin intermediul corespondenței amoroase, aflăm informații despre modul în care Kafka își scria operele, căci existau anumite tabieturi foarte interesante: în scrisoarea din 26 august 1920, epistolierul vorbește despre „serviciul de război" pe care l-a început-„sau mai bine-zis viața de „manevre", așa cum am descoperit-o cu ani în urmă, cea mai bună pentru mine pentru moment."[44]

Literatura, pentru cel care o creează, se poate defini antinomic, ca un chin al ființei, dar și soluție mântuitoare, motor al vieții sau piedică în calea fericirii sociale. Așa s-ar putea defini conceptul de literatură pentru Franz Kafka. Sintagma „vampirism epistolar", pe care Gilles Deleuze și Félix Guattari o întrebuințează în studiul despre Kafka, ni s-a părut reprezentativă pentru a descrie modul în care funcționează relația epistolară Kafka-Felice-Milena. Importantă pentru tânărul scriitor în devenire este nu iubirea, realizarea cuplului arhetipal, androginic, ci corespondența, care devine un scop în sine, așa cum însuși va mărturisi mai târziu: „...relația epistolară dintre noi...e singura care să corespundă condiției mele jalnice, mizeriei mele..."[45]

Corespondența reprezintă pentru tânărul scriitor în devenire „o linie de fugă"[46]. Întâlnim la Kafka o întreagă paradigmă a refugiului: astfel, mai întâi, scriindu-i funcționarei Felice Bauer, el se refugiează de lângă familia sa[47], pe urmă, pleacă și de lângă aceasta, corespondând cu prietena ei, Grete Bloch. Grete are rolul unei mediatoare între Franz și Felice. Când aceasta eșuează, Kafka se refugiează în corespondența cu Milena, traducătoarea sa, pentru a ajunge în final să se retragă în scrisorile ca atare, sfârșind prin a-și recunoaște eșecul, atât în plan personal, cât și lingvistic, în sensul că limba, se dovedește incapabilă să transmită mesajul, să comunice tumultul afectiv[48]: „Oamenii n-aș putea spune că m-au înșelat vreodată, însă scrisorile totdeauna,

[41] Nu întâmplător, apare în corespondența dintre cei doi, referiri la o scrisoare pe care Kafka i-o va adresa tatălui său: „O premisă bună ar fi și dacă ai cunoaște acea (de altfel proastă, nenecesară) scrisoare a mea către tata", cf. Scrisoare datată „[Praga, 8 august 1920] Duminică", este aceeași scrisoare, însă partea a doua, scrisă Luni, p. 162.

[42] Scrisoare datată „[Praga13august 1920] Vineri", p. 176.

[43]Franz Kafka, *Scrisoare tatălui*, Cuvânt înainte și traducere de Andrei Zanca, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2009, p. 9.

[44] Scrisoare datată „[Praga26 august 1920] Joi", p.187. Din *Notele* de la final, aflăm că această stare denumește viața dusă de Kafka atunci când își scria operele: „ dormea cîteva ceasuri după-amiaz, făcea o plimbare seara și apoi, înainte de miezul nopții, pînă spre orele dimineții, încerca să scrie."-cf. *Note*, p. 267.

[45] Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei*, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers, 1999, Scrisoare datată „De la 17 la 18. II. 13", p. 225.

[46] Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Kafka. Pentru o literatură minoră*, Traducere din limba franceză și postfață de Bogdan Ghiu, București, Grupul Editorial Art, 2007, p. 72.

[47]Dintr-o scrisoare a prietenului său Max Brod către logodnica sa, Felice Bauer, transpare una dintre cauzele fundamentale ale neînțelegerii marelui scriitor cu părinții săi: acești, în special mama sa, considerau literatura„trecere de timp", ce-l împiedica să participe la afacerile familiei (petrecându-și după-amiezile la prăvălie), astfel încât Kafka decide să se sinucidă, dar este împiedicat de la acest gest fatal de Max Brod.

[48]Pentru mai multe detalii, Vincent Kaufmann, *L'équivoque épistolaire*, Paris, Les Editions de Minuit, 1990, p.69-79.

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2017, e-ISBN: 978-606-8624-01-3

și de fapt nu cele străine, ci ale mele proprii."[49] Iubirea către Felice este înlocuită prin scrisori de dragoste, trăită prin toți porii[50], ajungând uneori să fie resimțită și prin filtrul iubirii paterne[51] sau, dimpotrivă, iubita este resimțătă oedipian[52], ori relația dintre ei este asemănătoare celei dintre prfoesor/discipol și învățăcel[53] Prin scris se realizează înlocuirea ființei absente[54]. Însă, acest gest de spargere a absenței, a departelui ce-i separă, are, dimpotrivă, un efect creator: dă naștere unei fantasme a alterității, o întruchipare a acesteia din absență, din vid. Astfel, imaginarea celuilalt devine prioritară, în detrimentul gestului epistolar: „Este ca și cum ai avea de-a face cu fantomele, și nu numai cu fantomele adresanților, ci chiar cu propria fantomă, care ți se naște chiar de sub mână în clipa când scrii scrisoarea, sau chiar într-o suită de scrisori..."[55]. Problematica ridicată aici de Kafka se conjugă cu întrebarea pe care și-a pus-o Derrida și critica contemporană: oare chiar ne adresăm celuilalt atunci când scriem o scrisoare? Metafora fantomei sugerează faptul că ne adresăm unei alterități conturată după propriile dorințe, aspirații și sentimente pe care le nutrim. Este, de fapt, o himeră născută din inconștientul nostru, modelată de dorințe și pulsiuni, astfel încât:„Posibilitatea foarte simplă de a scrie scrisori trebuie-fie și numai privită la modul teoretic-să fi adus pe lume o teribilă tulburare a sufletelor."[56] Este vorba de un discurs al abesenților, parafrazând titlul unei opere a lui Jean-Philippe Arrou-Vignod[57], un comerț cu fantome. De altfel, Kafka nici nu are nevoie de prezența logodnicei lui, căci fluxul scrisorilor înlocuiește vederea și îi transmite forța vitală de care scriitorul are nevoie. Așa se explică de ce, în ciuda faptului că între Praga și Berlin nu e o distanță foarte mare, îndrăgostiții nu se întâlnesc, ci doar își scriu[58]. Singura călătorie pe care Kafka o întreprinde este în interes de serviciu: călătoria la Kratzau, din 25-26 noiembrie 1912, însoțit din nou, de fotografia primită de la Felice. Aceasta din urmă apare ca un element indispensabil al relației întreținute discursiv, cu implicații malefice asupra femeii, căci: „Există un vampirism al scrisorilor, un vampirism propriu-zis epistolar...Există în Kafka ceva din Dracula, un Dracula epistolar, scrisorile sunt tot

[49]Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 6, *Scrisori către Milena*, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers, 2000, scrisoare datată „[Praga, sfîrșitul lui martie 1922] ", p. 245.

[50] „Uneori dorul de tine mă strânge literalmente de gât", Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei*, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers, 1999, Scrisoare datată „Noaptea de 27 spre 28. XII. 12", P. 146.

[51] Apelativele de genul: „...fetița mea și așa de ajuns chinuită" (vol. 5, scrisoare datată „ noaptea de 11 spre 12. XII.12", p. 117), „iubita și depărtata mea fetiță" (vol. 5, scrisoare datată : „De la 29 la 30. XII. 12", p. 152), „...un an nou fericit iubitei mele fetițe..."(vl. 5, scrisoare datată „Noaptea de 30 spre 31.XII.12", p. 155.

[52] „Iubito, de câteva zile băiatul tău e iarăși obosit și trist, că nici nu mai știi ce să faci cu el." , Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei*, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers, 1999, Scrisoare datată „noaptea de 13 spre 14. XII.12", p. 119.

[53] „Răspunde-mi, iubită discipolă, răspunde-i profesorului, care, uneori, în nelimitarea iubirii și nefericirii lui, s-ar lăsa să meargă cu totul dincolo de granițele realității, până la irealitate!" , Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei*, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers, 1999, Scrisoare datată „Noaptea de 30 spre 31.XII.12", p. 157.

[54] „Tocmai prin faptul că scrii te face să simți în clipa aceea că ești alături de cealaltă ființă, vrei să te sprijini și pipăi doar în gol...", Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei*, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers, 1999, Scrisoare datată „Noaptea de 30 spre 31.XII.12", P. 153.

[55] Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 6, *Scrisori către Milena*, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers, 2000, scrisoare datată „[Praga, sfîrșitul lui martie 1922] ", p. 245.

[56]*Op. cit.*, p. 245.

[57]Jean-Philippe Arrou-Vignod, *Le dsicours des absents*, Paris, Ed. Gallimard, 1993.

[58]De altfel, în scrisoarea datată „De la 5 la 6.II. 13", Kafka îi adresează iubitei lui următoarea întrebare: „Ce i-ai răspunde, Felice, doamnei Lindner de ce nu am fost până la Berlin? E cam obositor, dar, la urma urmei, e o nimica toată. De ce n-o face? Ce i-ai răspunde, sărmana mea iubită?", Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei*, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers, 1999, p. 211.

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2017, e-ISBN: 978-606-8624-01-3

atâția lilieci."[59] Prin însăși structura lui, omul este înclinat spre dialogism, însă, în cazul de față vorbim despre un dialogism mortuar, susținut de verbe carnale agresive.

Autorii de scrisori de dragoste sunt și ei, la rândul lor, cititori de epistole amoroase. De exemplu, Kafka îi vorbește iubitei lui despre „stilul scrisorilor plângărețe de dragoste (ale lui Napoleon) către Josephine[60] ", ori despre scrisorile lui Hebel, cel care, de la vârsta de treizeci de ani și-a împărțit iubirea între două femei[61]. Altă dată, Kafka o întreabă pe Felice dacă a citit corespondența de dragoste a unui celebru cuplu de poeți ai epocii victoriene: Elisabeth Barrett și Robert Browning.[62] Paralela între cele două povești de dragoste nu este deloc întâmplătoare, între Franz Kafka și Elisabeth existând mai multe asemănări: sănătatea șubredă (amândoi suferind de o boală de plămâni :Elisabeth fiind tratată cu morfină de către medici[63], iar Kafka avea tuberculoză), ambii trăiau în literatură și vise, pasiunea inspirându-le opere nemuritoare[64], în timp ce în viața reală erau mereu supuși unei atitudini austere din partea taților.

Întâlnim pe parcursul corespondenței kafkiene diverse trimiteri la poetica scrisorii, analiza acesteia comparativ cu discursul din jurnale, îndrăgostitul sfârșind prin a-i scrie iubitei lui doar cărți poștale. Știm că întreaga corespondență de dragoste s-a născut din acea nevoie fundamentală a omului de a vorbi, de a-l întâlni pe cel absent în spațiul iconic al scrisorii, de a face mai suportabilă absența. Pe parcursul corespondenței lui Kafka cu Felice Bauer, întâlnim numeroase trimiteri la nevoia scritorului de a întreține această legătură epistolară, fără de care nu ar putea să își trăiască propria viață: „Și am atâta nevoie de apropierea ta, de legătura cu tine..."[65]. Așadar, scisoarea se naște dintr-o nevoie, subsantiv ce se repetă de mai multe ori pe parcursul acestei corespondențe[66]. Textul scrisorii devine astfel animat de intenții estetice mai mult sau mai puțin mărturisite, contrar regulilor, normelor sau modelelor enunțiative ale scrisorii ca gen funcțional. Repliată în câmpul intimității, scrisoarea este scrisă din plăcere, reconstruind realitatea într-o manieră proprie: „Dar e absurdă plăcerea asta de scrisori. Dar nu ajunge o singură dată să știi? Sigur că ajunge, dar cu toate acestea te rezemi mult pe spatele scaunului și sorbi scrisorile și nu mai știi de nimic altceva decît că nu vrei să te oprești să le sorbi. Explică-mi dumneata asta, Milena, învățătoareo!"[67] Stucturarea și funcționarea discursului amoros are așadar baze psihologice, conjugate cu încercarea eșuată de a le explica din punct de vedere rațional, lucru sesizat prin adjectivul „absurdă" antepus substantivului „plăcere" tocmai pentru a evidenția imposibilitatea plasării actului scriptic într-o succesiune logică și justificată, căci raporturile care se stabilesc în cadrul corespondenței de dragoste nu mai sunt cele de cauzalitate, *in praesentia*, ci, dimpotrivă, vorbim de raporturi paradigmatice, de sens și simbolizare, *in absentia*.

Având în vedere faptul că avem acces doar la scrisorile pe care Kafka le trimite iubitelor lui, răspunsurile putând să le ghicim doar din ordinea cronologică a derulării și consemnării

[59] Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Kafka. Pentru o literatură minoră*, Traducere din limba franceză și postfață de Bogdan Ghiu, București, Grupul Editorial Art, 2007, p. 51.
[60]Cf. scrisorii din 26.I.13, *op.cit.*, p. 197.
[61] Cf. scrisorii datate: „De la 26 la 27.I.13", *op. cit.*, p. 198.
[62] Cf. scrisorii datate: „19.III.13", *op. cit.*, p. 258.
[63]Shannon Mckenna Schmidt, Joni Rendon, *Romantism, pasiune, scandal. Viața amoroasă a scriitorilor celebri*, Traducere din engleză de Cristina Jinga, București, Ed. Humanitas, 2016, p. 248.
[64]. Din iubirea lui Elisabeth pentru Robert Browning s-au născut celebrele *Sonete portugheze*, în număr de patruzeci și patru, sonete scrise în timpul când Robert îi făcea curte.În schimb, Elisabeth a fost muza iubitului ei pentru *Men and Women*.
[65] Scrisoare datată „9.II.13", din Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei*, Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers, 199, p. 213.
[66] „...am totuși îngăduința să-mi urmez nevoia de a-ți scrie, care își are rădăcinile în centru existenței mele și s-o urmez până ce scrisorile se vor întoarce nedeschise" (scrisoare datată „4.IV.13", *op. cit.*, p. 266),
[67] După ce semanează scrisoarea cu „Al dumneavoastră, Franz", scrisoare datată Scrisoare datată „[Merano, 29 mai 1920]", p.22, această adnotare apare ca un PS, însă fără a-l numi așa.Trebuie să remarcăm că, în această scrisoare, Kafka îi spune pe nume iubitei lui pentru prima dată.

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2017, e-ISBN: 978-606-8624-01-3

evenimentelor, sau, pe alocuri, din transcrierea unor pasaje din scrisorile femeilor iubite, epistolele kafkiene iau adesea forma unui jurnal, epistolierul transformându-se pe nesimțite în diarist: „...mi-am dat seama dintr- dată, penibil de limpede, că în fond scriu numai despre mine..."[68]. Astfel, eul diaristului se confesează liber, introspectiv și analitic, cu scopul autcăutării și autodescătușării: „Ce-ar fi, iubito, dacă în locul scrisorilor ți-aș trimite pagini de jurnal?...Deosebirea față de scrisori ar fi aceea că filele de jurnal ar fi poate, uneori mai bogate în conținut, dar, cu certitudine, dragostea pentru tine nu va lipsi din ele."[69] Discursul diaristului se suprapune, în acest caz, peste discursul epistolar, însă, jurnalul își pierde funcția sa esențială, care interzice *de facto* un alt lector indiscret. Renunță repede la ideea paginilor de jurnal și revine la scrisorile încărcate de reproșuri (tăcerea de la Frankfurt, pauzele dintre scrisori, chiar și de opt zile), de angoasă și neliniștea cauzată de lipsa scrisorilor iubitei lui, sau de faptul că acestea sunt prea scurte, ori nu au fost scrise deloc: „Scrisorile expediate nu se pierd, ci doar cele care n-au fost scrise."[70]

Însă fiecare scrisoare este diferită, în funcție de starea de spirit a celui care o scrie și de gradul său de îndrăgostire. Kafka realizează o tipologie a scrisorilor de dragoste pe care le primește. Astfel, avem scrisori pașnice , „m-aș putea așeza la picioarele lor, fericit peste măsură; e ca ploaia revărsată peste capul meu cuprins de flăcări."[71] și scrisori care „încep cu exclamații...și care nici eu nu știu cu ce grozăvie se termină, atunci, Milena, încep literalmente să tremur tot, ca tunci cînd clopotul anunță furtuna...în asemenea scrisori tu ai capul grandios al Meduzei, într-atît se zvîrcolesc șerpii groazei în jurul capului tău și, în orice caz, în jurul capului meu, încă și mai sălbatici, șerpii spaimei."[72] Trimiterea la femeia-monstru, cu șerpi în loc de păr[73], se opune arhetipului femeii angelice, unice, sugerând întoarcerea omului la animalitate și la verbiajul gol, simbolizat prin exclamații[74].

Prin rostire, prin logos, prin numire, prin performativ, lumea interioară a îndrăgostitului se creează sau, dimpotrivă, se prăbușește. De la agonie la extaz nu mai e decât un pas, iar scrisorile de dragoste nu mai trezesc în desinatar decât chin: „Scrisorile, așa cum sînt ele, nu ajută la nimic decît să ne chinuiască, și dacă nu ne chinuiesc, atunci e și mai rău...Nu ajută la nimic...decît să aducă neînțelegeri, rușine, o rușine aproape de neșters."[75].

Soluția care se impune cu necesitate este opțiunea pentru o altă modalitate de comunicare scriptică, căci: „...am realizat prea puțin cu scrisorile, va trebui să încercăm pe altă cale"[76]: cărțile poștale și telgrama, în cazul corespondenței cu Felice[77] și doar telegrama, în corespondența cu

[68]Scrisoare datată „De la 5 la 6. III.13", Franz Kafka, Vol. 5, *op. cit.*, p. 245.
[69]Scrisoare datată „De la 13 la 14. III. 1913, Franz Kafka, vol. 5, *op. cit*., p. 252.
[70] Scrisoare datată „[A doua zi, 7 iunie 1913]", vol. 5, p. 300.
[71] Scrisoare datată „[Merano, 13iunie 1920] Duminică", vol. 6, *op. cit*., p. 52.
[72] Scrisoare datată „[Merano, 13iunie 1920] Duminică", vol. 6, *op. cit* , p. 52-53.
[73] În mitologia greacă, Meduza este cea mai hiodasă din grupul Gorgonelor, omorându-și victimele pe care le privea drept în ochi, cf. Anna Ferrari, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 390 și Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală. Mituri. Divinități. Religii*, București, Editura Albatros, 1995, p. 356.
[74] „Tăcerea, ori după caz verbiajul periculos prin exces, sau pur și simplu gol de conținut, este rezervat femeii, devenită intima Diavolului.", *Mihaela Ursa, Eroticon. Tratat despre ficțiunea amoroasă*, București, Ed. Cartea Românească, 2012, p. 70.
[75] Scrisoare datată „[Praga, noiembrie 1920] Sîmbătă seara" , p. 243.
[76] Franz Kafka, *Opere complete*, Vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei*, București, Editura Univers, 1999, traducere și note de Mircea Ivănescu, scrisoare datată „sfârșitul lui octombrie-începutul lui noiembrie 1914", p. 495.
[77]„Dragă Felice, îți voi trimite acum mai des cărți poștale, scrisorile merg prea încet și de altfel nici nu-i vorba să ne comunicăm ceva, cât mai degrabă să ne asigurăm de celălalt..." Carte poștală având ștampila: „Praga, 14.IV.16", din Franz Kafka, *Opere complete*, Vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei*, București, Editura Univers, 1999, traducere și note de Mircea Ivănescu, p.517-518.

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2017, e-ISBN: 978-606-8624-01-3

Milena[78]. Performativitatea discursivă se desfășoară acum într-un spațiu finit, destinat vizualului. E mai mult o figurare a rostirii. Simplitatea stilului și mesajele scurte sugerează modificarea unei percepții fundamentale asupra relației lor, culminând cu sfârșitul corespondenței. Acest sfârșit este anunțat și prin modalitatea de adresare a celui care scrie către destinatar: remarcăm reducerea întregului nume al femeii la inițaiala acestuia: „Ești nefericta F., iar eu te tulbur..dar ce se va întâmpla acum? Telegrama ta de azi face totul ceva și mai tulbure...mai amar."[79]

BIBLIOGRAPHY

Boia, Lucian, Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului* (2006), Traducere din franceză de Tatiana Mochi, București, Editura Humanitas

Ciocârlie, Livius, *Mari corespondențe* (1981), București, Editura Cartea Românească

Deleuze Gilles; Guattari, Félix, *Kafka. Pentru o literatură minoră* (2007), Traducere din limba franceză și postfață de Bogdan Ghiu, București, Grupul Editorial Art

Diaz, Brigitte, *L'épistolaire où la pensée nomade, Formes et fonctions de la correspondance dans quelquesparcours d'écrivains au XIX –ième siècle* (2002), Paris, PUF

Evola, Julius, *Metafizica sexului* (2002), Cu un eseu introductiv de Fausto Antonini, Traducere de Sorin Mărculescu, ediția a II-a, București, Editura Humanitas

Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei* (1999), Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers.
Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 6, *Scrisori către Milena* (2000), Traducere și note de Mircea Ivănescu, București, Editura Univers.
Kaufmann, Vincent, *L'équivoque épistolaire* (1990), Paris, Les éditions de minuit.

Lacan, Jacques, *Funcția și cîmpul vorbirii și limbajului în psihanaliză* (2000), Raport la Congresul ținut la Instituto de Psicologia della Universita di Roma, 26 și 27 septembrie 1953, Traducere de Olivia Dauverchain, Radu Gârmacea și Vlad Suzan, Cuvînt înainte de Ovidiu Verdeș, București, Editura Univers

Săndulescu, Al., *Literatura epistolară* (1972), București, Editura Minerva

Simion, Eugen, *Genurile biograficului*, Vol. II (2008), București, Fundația Națională pentru Știință și Artă

Ursa, Mihaela, *Eroticon. Tratat despre ficțiunea amoroasă* (2012), București, Editura Cartea Românească

[78] „...scumpa dumitale telegramă, un leac consolator împotriva nopții, vechea mea dușmancă...desigur, și scrisoarea cuprinde atât de multă și de minunată mîngîiere, dar ea constituie un întreg, în care cele două pagini își dezlănțuie furia, pe cînd telegrama este autonomă, și nu știe de nimic altceva. " Scrisoare datată „[Merano, 6 iunie 1920] Duminică", vol. 6, *op. cit*, p. 42.
[79] Franz Kafka, *Opere complete*, Vol. 5, *Scrisori către Felice și corespondență din perioada logodnei*, București, Editura Univers, 1999, traducere și note de Mircea Ivănescu, 13.III.1914, p. 403.

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2017, e-ISBN: 978-606-8624-01-3